

швидкого зросту її території серед фінських, низших культурою народів, і зросту численного — через асимілювання собі їх. Легке, добровільне зрушення одних (як то тепер особливо помічаєть ся у Перм'яків), відступленне, хованне інших перед натїском великоруської колонізації — се факти, що об'яснюють нам незвичайно раннє заниканнє деяких народів (як Мері, Веси, Води), тим часом як інші з тієїж категорії (як Корели), заховували так довго свою своєнародність; тільки в історії не обмежало ся на спокійних відносинах, як в сучасности і намість пасивного усовання виступала кривава оборона, тепер не можлива, з другого боку з боку словянських колоністів бачимо факти витискування силою — чужеродці вирівувались, заберались жінки і молодша челядь etc.

Д. Х. поступив добре, виключивши з об'яснення відносин тих таких неясний і суб'єктивний термін, як національна здібність і переніс всю вагу на ґрунт культурно-історичний. Безперечно різні їх модифікації рішучо впливають навіть при однакових чи аналогічних ознаках національних контрагентів, хоч се не може позбавити значіння і національних ознак — більшого чи меньшого привязання до своєнародности у одного контрагента і більшої чи меньшої національної толеранції у другого. Зауважимо, що на нашу думку брак такої толеранції, зневажливе поводженнє з чужеродцями може бути одним з важних моментів що до наслідків межинародних відносин — він побільшує вплив на культурно-слабих народів і викликає тим більшу силу опозиційну у культурно-дужших.

М. Грушевський.

Городъ Каменецъ-Подольскій. Историческое описание священника Е. Сѣдинскаго, К., 1895, ст. VIII+247 24 рисунки.

О. Юхим Сіцинський, священник в м. Камінці, представляє собою типового провінціяльного дослідника в лїпшій значінню того слова і для тих, що сидючи в провінціяльних містах, плачуть ся на неможливість щось робити, може буди прикладом, як може чоловік робити, сидючи і в такім мало інтелігентнім куті, як славний Камінець. Начавши ще на академічній лавці перекладами історичними, він і пізнійше все робив над історією рідного Поділя, безпретензийно збираючи й обробляючи той матеріал, який мав під рукою — звичайно по церковній історії й археології переважно; так виходили его описи давнійших подільських церковів, монастирів і т. и.

Тепер перед нами его книжка про Камінець, видана, як значить ся на другій картці, коштом камінецької мійської адміністрації „в память століття повороту (возсоединенія) Поділя до Росії, що звінчило ся

1893 р. « І так ми маємо перед собою офіційальне ювілейне видання, написане ad hoc. В вступній главі автор об'ясняє, що хотів дати руським читачам історичні відомости про місто, що подекуди він обмежав ся переказом того, що знаходило ся в польській літературі по можности стараючи ся освітити з руського боку, і уважає свою працю першою, слабою пробою, з хибами неминучими для провінціального дослідника.

Офіційальні ювілейні видання мають свій спеціальний стиль, дуже неприємний, і ми перш за все з приємністю нотуємо, що ся книжка не впадає в нього, застаючись в границях наукового трактовання предмету. Правда, по декуди прохоплюють ся часом слівця й вирази, що по часті пригадують той стиль, по часті — публицистику певного рода, але сей дисонанс — може й невільний — хоч неприємний, але рідний і цілком формальний, без впливу на саме трактовання річі.

Книжка розділена на дві частини. Перші п'ять глав (с. 5—83) обіймають загальну, чи краще сказати — зверхню історію Камінця, в певнім звязку з історією края, дальші шість — внутрішню: історія камінецької твердині, релігійне життя, церкви й костели: ся — археологічна — часть (гл. 6—8) займає найбільше місця (с. 83—184), далі — духове життя, устрій мійський, торговля й залюднення. Поділ предмету трохи механічний, і опись сучасного Камінця, мені здасть ся, ліпше було відділити від історичного огляду. В остатнім авторови, як то каже сам на вступі, не ходило про нові досліди, а про найбільш докладний звід і доповнення зробленого. Автор дуже щільно, як рідко, покориставсь літературою (недостачи невеликі, й трудно більшого вимагати від автора), звернув ся й до друкованих джерел по можности, так що его історичному огляду треба признати докладність і повноту. Не в одному можна було б его поповнити на основі мого барського дипломатарія (особливо в справі заставу і викупу Камінця — див. I N. і реєстр в розправі с. 286), та автор каже, що праця его була закінчена до виходу его (р. 1893); реєстр староств камінецьких (с. 87) міг автор значно розширити на основі Akta grodzkie i ziemskie, як що мав комплет сього, в Росії доволі мало розповсюдненого, видання. На с. 18 автор зве Бучацьких родом руським, що рано вирік ся православія і своєї національності; довести сю тезу, скільки знаю, трудно було б. Про напади Волохів на Камінець (с. 22) міг би автор знайти ліпші відомости в цитованім у нього т. X *Źródek*. Думку про заснованне Зіньковець виходцями з м. Зінькова (с. 85) ледви чи можна прийняти.

Але се другорядні річі. Взагалі-ж, як сказав я, представлена історія Камінця совістно й докладно. Слабо представлений тільки XIX в. — се, звісно, залежало від загального браку обробленого матеріялу в літературі, але ліпше було віставити пропуски в книжці, ніж заловнати

оповіданнями про те, як стрічали в Камінці різних високих осіб. Внутрішня історія, особливо устрій, могли б ширше бути представлені навіть на підставі приступної авторови літератури. За те археологічна частина, як сказано, представлена докладно.

Текст видано коректно дуже. Книжка прикрашена кількома фототипіями, гравюрама й цинкографіями, почасти передрукованими з пільших видань (особливо з „Поділя“ вид. Батюшковим), а в більшості — оригінальними. Останні зроблені в Києві, взагалі добре, так що надають книжці елегантний вигляд.

Отже в книжці д. Січньського публіка має дуже користне придбаннє.
М. Грушевський.

Н. М. О прошломъ Подолін. Камінець-Под., 1895, стр. 46.

Ся популярна брошура на 46 сторонах друку обіймає всю історію Поділля з найдавніших часів до нашого часу. Певна річ, що від такої книжочки трудно сподіватись серйозної вартости і наукового викладу. Брошура і не ставить сього своїм завданнєм; вона має лиш на меті допомогти тим сьвященникам, що хотіли-б познаємити нарядіян та учнів своїх з долею подільського краю. Брошуру написано на основі праці проф. Петрова „Подолія — историческое описание“ і в тому-ж об'єднательно-обрусительному напрямі.
О. Л.

Л. Падалка — Была ли на островѣ Томаковѣ Запорожская Сѣчь, К., 1893 (відбитка з Київської старини т. V).

— По вопросу о существованіи Запорожской Сѣчи въ первыя времена запорожскаго козачества. К. 1894 (відбитка з К. Старини).

Заголовки наведених праць ¹⁾ ясно зазначають предмет студій: чи істнувала до початку другої половини XVII в. Запорожська Січ по тих місцях, де звичайно вказують її історики? Вказавши на те, як стоїть се питання в більш відомих працях про історію України-Руси та запорожського козацтва, автор на підставі історичних, археологічних та топографічних дат, а також з посвідчень старих людей приходить до того, що ні на Хортиці, ні на Томаківці, ні на Базавлуці, ні на Микитиному Розі не було Січи, а що в сіх місцях були лиш дочасні стоянки для запорожського війська, так звані „коши“ ²⁾.

¹⁾ Про другу з них дивись ще в Науковій Хроніці VI т. Записок.

²⁾ Была ли etc. стр. 248, 253, 257; По вопросу etc. стр. 16, 19, 25, 27, 28, 38.